

Tellija nimi: Sotsiaalministeerium

Hanke nimetus: Lapse peresisese väärkohtlemise väljaselgitamine ja selle mõju hindamine lastekaitsetöös ja last puudutavas tsiviilkohtumenetluses

Viitenumber: 283613

Tehniline kirjeldus

1. Uuringu taust ja olukorra ülevaade

Lähisuhtevägivald mõjutab alati peres elavaid lapsi, seda ka siis, kui vanem(ad) otseselt lapse suhtes vägivaldsed ei ole. Lähisuhtevägivallaga kokkupuutumist peetakse lapse väärkohtlemise vormiks. Kokkupuude vanemate või teiste pereliikmete vahel toimuva vägivallaga võib mõjutada laste vaimset ja füüsilist tervist, käitumist, tunnetust, arengut ja õpitulemusi. Lisaks näitavad uuringud, et vägivallakeskkonnas elamine tõstab lapse kiusamise, ärakasutamise riski ning sellega kaasneb otsene oht lapsel endal langeda füüsilise, vaimse või seksuaalse vägivalla ohvriks. Lisaks kasvatab vägivallaga kokkupuutumine lapseas riski täiskasvanuna kogeda lähisuhtevägivalda, kas ohvrina või selle toimepanijana (Laps perevägivalla pealtnägijana 2022).¹

2023. aastal registreeriti politseis 3186 perevägivallakuritegu. Hinnanguliselt 34% juhtudest olid perevägivalla ohvriteks või pealtnägijateks (ka) lapsed.² 2023. aastal jõudis ohvriabini uusi lähisuhtevägivalla all kannatanuid 2724, sh alaealisi 571. Lasteabisse³ pöördumisi oli 2023. aastal kokku 16 918, millest lapse väärkohtlemise teated olid sageduselt esimesel kohal (22,8%). Alaealise kannatanuga seksuaalkuritegusid registreeriti samal aastal 637, nendest 332 kontaktset kuritegu, millest ligi 40% pani toime lapse pereliige või sugulane.⁴

Siinses uuringus loetakse lapse peresiseseks väärkohtlemiseks igasugust lapse vastu suunatud või last mõjutavat vägivalda ning väärkohtlemist perekonnas, sealhulgas lapse füüsilist, seksuaalset ja vaimset väärkohtlemist (lastekaitseaduse (LasteKS) § 24) ning lähisuhtevägivalla tunnustajaks olemist. Nagu eespool viidatud, mõjutab last igasugune kokkupuude lähisuhtevägivallaga, sh vägivaldses perekeskkonnas kasvamine, isegi juhul kui lapse enda suhtes vägivalda toime ei panda, kuid laps on teadlik vägivalla toimumisest. Samuti loetakse uuringus lapse väärkohtlemise vormiks lapse võõrandamist oma vanemast, mis võib toimuda lähisuhtevägivalla osana või eraldiseisvalt (vanemast võõrandamise mõiste kohta vt täpsemalt allpool).

Laste kaitsmiseks vägivalla eest ei piisa vaid mõnest üksikust kavandatud tegevusest. ÜRO lapse õiguste konventsioon, millega Eesti on liitunud 1991. aastal, paneb riigile kohustuse

¹ Kriminaalpoliitika uuringute sari nr 36: Laps perevägivalla pealtnägija; K. Espenberg, K. Luhamaa, A. Markina, K. Vain. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringu keskus RAKE ja õigusteaduskond. Uuringu tellija Justiitsministeerium.

² Justiitsministeerium. Kuritegevus Eestis 2023. Perevägivald ja ahistamine | Kuritegevus 2023 (just.ee)

³ Lasteabi 116111 pakub laste ja perede aitamiseks ning toetamiseks ööpäevaringset üle-eelistist tasuta nõustamist telefoni ja interneti teel. Pöördujatele antakse nõu ja infot ning neid juhendatakse ja aidatakse abivajava ja hädaohus oleva lapse juhtumites. Töövälisel ajal täidetakse viimaste puhul lastekaitsetöötaja rolli.

⁴ Justiitsministeerium. Kuritegevus Eestis 2023. <https://www.just.ee/kuritegevus2023/seksuaalkuriteod/>

kaitsta lapsi vägivalla ja ärakasutamise eest, mis võib kahjustada lapse õigust elule, ellujäämisele ja arengule. Mõiste „areng“ all mõeldakse lapse kehalist, vaimset, hingelist, moraalset, psühholoogilist ja sotsiaalset arengut (ÜRO Lapse Õiguste Komitee (2011), üldkommentaar nr 13, punkt 62). Laste turvalisuse tagamiseks on vajalik kujundada selline ühiskondlik elukorraldus ja normistik, mis väärtustab ja toetab last ning kaitseb tema õigusi ja heaolu. Naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsioon (nn Istanbuli konventsioon) jõustus Eesti suhtes 2018. aastal ning see paneb riigile kohustuse kaitsta ja abistada perevägivalla ohvreid, pöörates eraldi tähelepanu vägivalla tunnistajaks olnud laste eakohasele psühholoogilisele nõustamisele ning lapse parimate huvidega arvestamisele.⁵²

2022. aastal käis Eestis Istanbuli konventsiooni järelevalvekomitee GREVIO, kes hindas konventsiooni täitmist. Hindamise raportis toodi välja, et Eesti ametiasutused peaksid võtma kasutusele vajalikud meetmed, et kohtutel oleks lapsevanemate hooldus- ja suhtlusõiguse määramisel lapse suhtes kohustus kaaluda kõiki naistevastase vägivallaga seotud küsimusi ning hinnata hooldus- ja suhtlusõiguse piiramist, kui on perevägivallale viitavaid märke. Sealhulgas toodi välja ka "võõrandamise" mõiste väärkasutamise oht kohtutes.⁶

Lastega seotud vägivallajuhtumite, sh perevägivalla puhul kaitsevad lapse õigusi ja heaolu ning kujundavad lapse ja vanemate edasisi suhteid eelkõige lastekaitse ja kohus. Kohtusse võib pöörduda lapsevanem, kes soovib muutusi vanemate hooldusõiguses või lapsega suhtlemise korras. Samuti võib lapse heaolu ohustamisest teatada kohtule keegi teine ning kui vanema tegevus ohustab last või vanem ei ole võimeline lapse heaolu tagama, tuleks kohtul võtta abinõusid lapse kaitseks (perekonnaseaduse (PKS) § 134)⁷. Kohus peab last puudutavas tsiviilkohtumenetluses, sh õigussuhte esialgseks reguleerimiseks küsima valla- või linnavalitsuse seisukohta (tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS) § 384 lg 4 ja § 552 lg 2). Kohaliku omavalitsuse ülesanne on hinnata selles olukorras lapse heaolu ja huve ning anda kohtule arvamusi. Eesti praktikas on omavalitsuses enamasti lastekaitsetöötaja see, kes hindab lapse heaolu ja õiguste kaitset. Samuti võib lastekaitsetöötaja ise oma igapäevase töö käigus laste ja peredega leida, et mõne lapse heaolu tagamiseks on vajalik pöörduda kohtusse vanema(te) hooldusõiguse ja/või suhtlusõiguse piiramiseks, sel juhul algatab kohtumenetluse linna- või vallavalitsus. Hädaohus oleva lapse võib lastekaitsetöötaja perest eraldada ka enne kohtu vastavat lahendit (LasteKS § 33). Kõigil kirjeldatud juhtudel peaks lastekaitsetöötaja ja kohus vajalikul määral arvesse võtma lapse väärkohtlemist peres.

Arvestades pere ja vanemate kesket rolli lapse heaolu, turvatunde ja identiteedi kujunemisel, võib lapse parimate huvide väljaselgitamine peresisese väärkohtlemise juhtumitel olla väga keeruline. Mõistagi kahjustab last igasugune väärkohtlemine, kuid lapse jaoks võib olla traumeeriv ka ühe vanemaga suhete katkemine (keelamine) ning äärmuslikel juhtudel lapse eraldamine mõlemast vanemast. Seetõttu tuleb neil juhtudel põhjalikult ja teadlikult kaaluda lapse jaoks „halbade“ valikute vahel. Lastekaitsetöötajal ei pruugi olla kõiki vajalikke teadmisi ja oskusi, et tuvastada vägivalla igakülgset mõju lapse arengule ja tervisele, sh psüühikale, kuid vajaduse korral saab ta selleks kaasata asjaomase spetsialisti (LasteKS § 28 lg 1). Kohus peab

⁵²Naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsioon–Riigi Teataja

⁶ GREVIO „Baseline Evaluation Report Estonia. [1680a8fcc2 \(coe.int\)](#)

⁷ PKS §134 lg 2: Lapse heaolu ohustamisest teatab lapse elukohajärgsele valla- või linnavalitsusele või kohtule riigiasutuse või omavalitsusasutuse ametnik, politseiametnik, tervishoiutöötaja, kohtunik, prokurör, notar, kohtutäitur, õpetaja või muu isik, kellel on andmeid ohustatud lapse kohta.

lapsega seotud menetluses selgitama välja lapse huvid ning lähtuma otsuse tegemisel nendest kui esmatahtsast kaalutlusest (LasteKS § 21), kuid ka kohtunikul ei pruugi olla nii põhjalikke asjakohaseid teadmisi ja ta saab vägivalda mõju hinnates tugineda eelkõige ekspertide ja teiste eriteadmistega isikute arvamustele.

Täpsem ülevaade puudub sellest, kuidas lapse suhtes või vanemate vahel toimunud lähisuhtevägivalda ja selle mõjuga arvestatakse lapsega seotud tsiviilkohtumenetlustes hooldus- ja suhtlusõiguse üle otsustamisel. Tsiviilkohtumenetluse normid kohustavad perekonnaasjades arvesse võtma, kas vanem on olnud lapse või teise vanema suhtes vägivaldne, nt TsMS § 551 lg 3, § 552¹ lg 1, § 558 lg 1, lepitusmenetluse osas § 560¹ lg 2 ja 5, § 561 lg 1 (kehtivad alates 2019. ja osaliselt 2022. aastast). Samas ei ole normide rakendumist menetlustes täpsemalt analüüsitud. Samuti on riikliku perelepitusteenuse seaduses⁸³ eraldi piirangud, et lepitusse ei saa kohustuslikus korras suunata, kui on esinenud vanemate vahelist vägivalda. Sellele tuleb viidata kohtusse pöördumise avalduses. Kui aga kohus on siiski suunanud vanemad perelepitusse ja lähisuhtevägivald selgub alles lepitusmenetluse läbiviimise käigus, on Sotsiaalkindlustusametil õigus lepitusmenetlust mitte läbi viia ning edasi lahendatakse asi kohtus. Tulenevalt lepitusmenetluse eesmärgist jõuda vanemate vahel kompromisskokkuleppeni, on lähisuhtevägivalda esinemisel teenuse osutamine ja vanemluskokkuleppeni jõudmine tavajuhtumist keerukam, lähisuhtevägivaldaga seotud juhtumeid loetakse perelepitusteenuse erijuhuks. Teenuse osutamine on võimalik, kui mõlemad lepituses osalevad vanemad on sellega nõus. Selliste juhtumitega tegelemiseks saavad perelepitajad ka vastava koolituse.

Paraku ei arvestata kohtumenetluses alati vägivalda mõjuga lapsele. Puudub ühtne praktika, millistele tõenditele ja arvamustele peaks kohus selliste juhtumite puhul tuginema (sh millise pädevusega ekspertide või teiste eriteadmistega isikute seisukohta küsida), et osata parimal moel tsiviilkohtumenetluses hooldus- ja suhtlusõiguse üle otsustamisel arvesse võtta lapse olukorda, huve ja vajadusi. Eriti keeruline võib olla kohtute jaoks vägivalda mõjuga arvestada juhul, kui laps on lähisuhtevägivalda pealt näinud, sest kaudse vägivalda mõju lapsele on veelgi keerulisem hinnata kui otsese vägivalda puhul.

Avalikus arutelus ja kohtupraktikas on üha aktuaalsemaks muutunud lapse vanemast võõrandamise teema, selle mõiste sisu osas puudub aga Eestis piisav selgus ning ühetaolist määratlust ei leidu ka maailma praktikas.⁹ Mõnede ekspertide arvates on tegemist lapse vaimse väärkohtlemise vormiga, millisel juhul tuleks lapsega seotud otsuste tegemisel hinnata ka sellise peresisese väärkohtlemise mõju lapsele. Öeldut arvestades puudutavad osad uurimisküsimused ka lapse vanemast võõrandamist, ent see ei ole käsitletav uuringu tellija seisukohavõtuna võõrandamise teema osas.

Selleks, et tagada lapse ja lahus elava vanema suhtlusõigus, nii et oleks tagatud parimal viisil lapse huvid ja õigused, on kohtul võimalik rakendada erinevaid meetmeid. Kohus võib määrata, et laps suhtleb vanemaga sobiva kolmanda isiku juuresolekul (nt lastekaitsetöötaja). Samuti on kohtul võimalik määrata lapse ja vanema suhtluse korraldamiseks erieestkostja või piirata lapsega kooselava vanema otsustusõigust suhtluse korraldamise küsimuses. Lisaks on kohtul

⁸ Perelepitusteenuse eesmärk on aidata lahku minevatel lapsevanematel üksmeelele jõuda ning sõlmida lapse huvidest lähtuvad kokkulepped.

⁹ Üks näide võõrandamise mõiste defineerimisest on järgmine: Vanemast võõrandamine on kompleksne psühholoogiline väärkohtlemise vorm, mille käigus üks vanem käitub pikema aja jooksul agressiivselt ja manipuleerivalt, et kahjustada ning hävitada lapse ja teise vanema suhet (Talviste, 2022).

võimalik otsustada, et lapse elukoht saab olema edaspidi selle vanema juures, kellega laps ei ole saanud koos olla. Kohus saab ka seni lapsega kooselava vanema hooldusõigust piirata või teha otsus, et lapse hooldusõigus antakse täielikult üle teisele vanemale. On esinenud kohtupraktikat, kus on leitud, et kuigi lapsele tingib hooldusõiguse üleandmine tõenäoliselt lühiajaliselt negatiivseid emotsioone, kaalub lahus elava vanemaga suhete taastamise pikaajaline mõju selle üles.¹⁰⁴ Kirjeldatud kohtu poolsete meetmete rakendamise eelduseks on kohtu hinnang, et need on vajalikud lapse huvide kaitseks ehk tuvastada tuleb lapse õigusi ja huve kahjustav olukord.

Perekonnaasjas võib kohus määrata lapsele teda puudutavas menetluses esindaja, kui see on vajalik tema huvide kaitseks, seejuures on esindaja määramine nõutav abinõude rakendamisel seoses lapse eraldamisega perekonnast või isikuhoidusõiguse äravõtmisega (TsMS § 219). Lapse esindaja ülesanne on tagada, et lapse huvid oleksid kohtus kaitstud. Samuti peab kohus küsima pädeva valla- või linnavalitsuse seisukohta last puudutavas menetluses ning enne last puudutava esialgse õiguskaitse rakendamist (TsMS § 551, 552). Seega on kohtumenetluses lapse õiguste ja huvide tagamise ülesanne nii lapse esindajal (üldjuhul advokaat) kui ka kohalikul omavalitsusel (üldjuhul lastekaitsetöötaja). Selgitamist vajaks, kas nende rollid ja ülesanded praktikas mingil määral kattuvad või esineb lünki, mille tõttu lapse (mõned) huvid menetluses võivad jääda vajaliku kaitseta. Lapse õiguste ja huvide kaitse kohtus on eriti oluline lapse peresisese väärkohtlemise korral, kus lapse heaolu on juba riivatud ning võib esineda oluline vastuolu lapse ja tema vanema(te) huvide vahel. Lisaks tuleks lastega seotud kohtumenetlustes järgida lapsesõbraliku menetluse põhimõtteid¹¹, mille eesmärk on samuti kaitsta lapse õigusi ja mille rakendamise osas täna puudub täpsem ülevaade lapsega seotud tsiviilkohtumenetlustes hooldus- ja suhtlusõiguse üle otsustamisel.

2. Uuringu eesmärk ja uurimisülesanded

Tellitav uuring panustab lähisuhtevägivalla ennetamise tegevuskava 2024-2027¹² täitmisse: selle üks üldeesmärke on perevägivallas kannatanud inimeste, sh laste süsteemne ja vajaduspõhine abistamine, mille saavutamiseks on planeeritud luua vajalikud hindamisvahendid spetsialistidele, mille abil hinnata perevägivalla mõju lapsele. Uuring aitab täita ka Heaolu arengukava 2023-2030 eesmärke, mis näeb ette välja töötada lastekaitsetöötajatele vajalike juhendite ja hindamisvahenditega tõenduspõhine tööriistapakett ning samuti võtta kasutusele ja teha lastega töötavatele spetsialistidele kättesaadavaks Eesti oludesse sobivad hindamisvahendid lapse väärkohtlemise kindlakstegemiseks, selle ulatuse ja mõju hindamiseks.¹³ Samuti aitab uuring kaasa Istanbuli Konventsiooni järelvalvekomitee GREVIO soovitusete täitmisele seoses konventsiooni artikli 31 lõike 2 rakendamisega, mis näeb ette, et konventsiooniosalised võtavad vajalikke seadusandlikke või muid meetmeid tagamaks,

¹⁰ Orav, K. 2021. „Millised on lapsest lahusoleva vanema võimalused olukorras, kus lapsega kooselav vanem on otsustanud lapse temast võõrandada?“ [Millised on lapsest lahus elava vanema võimalused? \(postimees.ee\)](https://postimees.ee/millised-on-lapsest-lahus-elava-vanema-voimalused/)

¹¹ Vt lapsesõbraliku menetluse meelepea: <https://lapsesobralikmenetlus.just.ee/et/spetsialistile-lapsesobraliku-menetluse-juhised/lapsesobraliku-menetluse-meelespea>. Praktikas on nt lapsesõbraliku menetluse toetamiseks igas kohtumajas nõ lapsesõbraliku menetluse tegeluskastid (turvatunnet sisaldavad mänguasjad eri vanuses lastele) ning suuremates kohtumajades ka laste ärakuulamise toad. Lapsesõbraliku menetluse veebileht: <https://lapsesobralikmenetlus.just.ee/et>

¹² [Perevägivald | Justiitsministeerium](https://justitsministeerium.ee)

¹³ Heaolu arengukava 2023-2030. [Heaolu arengukava 2023-2030 | Sotsiaalministeerium \(sm.ee\)](https://sotsiaalministeerium.ee)

et külastus- ja eestkosteõiguse kasutamine ei ohustaks ohvri ja laste õigusi ja turvalisust. Lisaks toetab tellitav uuring uuringu "Laps perevägivald pealtnägijana 2022" soovitusi, et spetsialiste (lastekaitsetöötajad, haridustöötajad, meditsiinitöötajad ja õiguskaitse spetsialistid) tuleb koolitada traumateadlikkusest ning sellest, milline on vaimse vägivald lühi- ja pikaajaline mõju lapsele ning kuidas vaimset vägivalda kogenud lapsi ära tunda.

Kohtu- ja lastekaitsetöö praktikale tuginev uuring, mis keskendub lapse peresisese väärkohtlemise väljaselgitamisele ja selle mõju hindamisele lastekaitsetöös ja last puudutavas tsiviilkohtumenetluses, võimaldab saada ülevaate praegusest olukorrast ja praktikatest. Kui ilmnevad puudujäägid või ebaühtlus kehtivates praktikates, annavad uuringu tulemused aluse välja töötada täpsemad suunised, soovitused ja võimalusel hindamisvahendid sotsiaal- ja õiguskaitse valdkonna spetsialistidele, mille abil hinnata peresisese väärkohtlemise esinemist ja mõju lapsele, tagada lapsele vajalik abi ning teha otsuseid vanemate hooldus- ja suhtlusõiguse kohta perevägivallaga seotud juhtumites.

Tellitava uuringu peamine eesmärk on välja selgitada, kuidas lastekaitsetöös ja last puudutavas tsiviilkohtumenetluses selgitatakse välja lapse väärkohtlemise esinemist peres ja kuidas hinnatakse ning arvestatakse väärkohtlemise mõju lapsele teda puudutavate kohtuasjade lahendamisel. Seda eesmärki täidetakse kolme peamise uurimisülesande kaudu, analüüsides Eesti kohtulahendite materjale lapsevanemate hooldus- ja suhtlusõiguse üle peetavates tsiviilasjades, kohtuasjadega seotud lastekaitsetöös kohaliku omavalitsuse tasandil, kohtu lahenditega seotud erinevate spetsialistide endi seisukohti ja hinnanguid ning teiste riikide õigusruumi ja rakenduspraktikaid neis küsimustes. Täpsemalt on uurimisülesanded järgmised:

1. Selgitada välja, kas ja kuidas hooldus- ja suhtlusõiguse asjade lahendamisel kohtunikud ning menetlustesse kaasatud kohaliku omavalitsuse üksuste lastekaitsetöötajad selgitavad välja lapse peresisese väärkohtlemise toimumist, hindavad selle mõju lapsele ning arvestavad sellega lapse huvide kaalumisel ning vanemate hooldus- ja suhtlusõiguse üle otsustamisel.
2. Hinnata, kas ja kuivõrd on lapse huvid ja õigused hooldus- ja suhtlusõiguse asjade lahendamisel kaitstud nii lastekaitsetöötaja kui lapse esindaja tegevuse ja seadusest tulenevate ülesannete täitmise kaudu, samuti kuidas on neis kohtumenetlustes järgitud lapsesõbraliku menetluse põhimõtteid.
3. Kirjeldada teistes riikides kasutusel olevaid regulatiivseid lahendusi ning häid meetodeid ja praktikaid lapse väärkohtlemise väljaselgitamisel ja selle mõju hindamisel hooldus- ja suhtlusõiguse kohtuasjades ning lastekaitsetöös, mis võiksid olla eeskujuks ka Eesti sotsiaal- ja õiguskaitse valdkondadele.

Kõigi kolme uurimisülesande raames tehakse analüüsi põhjal kokkuvõtavad järeldused ja vajadusel esitatakse soovitused ning ettepanekud Eesti õigusruumi ja/või praktikate täiendamiseks, et lastekaitsetöös ning last puudutavas tsiviilkohtumenetluses oleks lapse heaolu, õigused ja huvid parimal moel esindatud ja kaitstud, sh süsteemselt ja piisavalt hinnatud lapse peresisese väärkohtlemise mõju lapsele.

I ja II uurimisülesande täitmiseks vajalike menetlus- ja registriandmete näol on tegu isikuandmetega, sealhulgas eraelulist ja tundlikku sisu sisaldavad andmed, mille töötlemine nõuab eetikakomitee ja Andmekaitse Inspeksiooni (AKI) nõusolekut. Tööde teostaja koostab taotlused AKI-lt ja eetikakomiteelt isikuandmete töötlemiseks vajalike lubade saamiseks ja

lepit rakendatavad andmekaitse meetmed kokku koostöös tellijaga, konsulteerides veel vajadusel Justiitsministeeriumi ja Andmekaitse Inspeksiooni ja eetikakomitee esindajaga. Taotluste esitamiseks ja lubade saamiseks tuleb ajakavas arvestada vähemalt 6 nädalat, kuid kui AKI või eetikakomitee menetlus võtab enam aega, siis arvestatakse vajadusel aega juurde tööde teostaja kasuks tööde tegemiseks. Tellija on tööde teostajale toeks nii AKI kui eetikakomitee taotluste koostamisel, tekkivatele küsimustele vastamisel, samuti registriandmete päringute kokkuleppimisel, koostamisel ja saamisel ning abistab vajadusel ka uuringu teostajat intervjueritavate spetsialistide kontaktide leidmisel.

3. Uuringu metodoloogia

Järgnevalt on uurimisülesannete kaupa välja toodud tellija eeldatud metodoloogilised lähenemised, uurimisküsimused ja allikad. Pakkuja poolt on teretulnud ettepanekud metodoloogia osas, sh allikate ja -meetodite lisamiseks ning ka uurimisküsimuste täpsustamiseks või täiendamiseks. Pakkumuses tuleb iga uurimisülesande lahendamiseks planeeritavaid metodoloogilisi valikuid ja infoallikaid kirjeldada ja põhjendada. Uurimisküsimused täpsustatakse ja metoodilised valikud kooskõlastatakse uuringu tegemise käigus tellija poolse esindaja või koostöö meeskonnaga.

Tellija näeb uuringu metodoloogilist lähenemist uurimisülesannete raames järgmisena:

I ja II uurimisülesanne:

selgitada välja, kas ja kuidas hooldus- ja suhtlusõiguse asjade lahendamisel kohtunikud ning menetlustesse kaasatud kohaliku omavalitsuse üksuste lastekaitsetöötajad selgitavad välja lapse peresisese väärkohtlemise toimumist, hindavad selle mõju lapsele ning arvestavad sellega lapse huvide kaalumisel ning vanemate hooldus- ja suhtlusõiguse üle otsustamisel;

selgitada välja, kas ja kuivõrd on lapse huvid ja õigused hooldus- ja suhtlusõiguse asjade lahendamisel kaitstud nii lastekaitsetöötaja kui lapse esindaja tegevuse ja seadusest tulenevate ülesannete täitmise kaudu, samuti kuidas on kohtumenetluses järgitud lapsesõbraliku menetluse põhimõtteid.

Tellija eeldab, et I ja II uurimisülesande lahendamisel analüüsitakse 2023. aastal ja 2024. aasta I poolaastal (6 kuud) maakohtutes tehtud alaealistega seotud hooldus- ja suhtlusõiguse kohtulahendeid ning kohtutoimikutes sisalduvaid valla- või linnavalitsuse (lastekaitsetöötaja) arvamusi ning menetluses last esindava advokaadi seisukohti (vt kohtuasjade valimi moodustamise kohta allpool) ja samade isikutega seotud sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregistri (STAR) menetlusi (lihtmenetlusi ja juhtumimenetlusi) ning lisaks viiakse läbi intervjuud Eesti maakohtutes perekonnaasju lahendavate kohtunike, kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajate ja lapsi esindavate advokaatidega.

Eesti maakohtutes tehti lastega seotud hooldus- ja suhtlusõiguse asjades 2023. aastal 999 kohtulahendit ja 2024. aasta I poolaasta 6 kuu jooksul 539 kohtulahendit, mis piirkonniti jagunevad järgmiselt: 654 kohtulahendit Harju Maakohtus, 214 Pärnu Maakohtus, 375 Tartu Maakohtus ja 265 Viru maakohtus (e-toimiku süsteemis kohtuasjade kategooria: vanema

õigused lapse suhtes ja lapsega suhtlemise reguleerimine). Tellijale ei ole teada ning ei ole ka võimalik täpselt ette välja selgitada, kui suures osas ja millistes kohtuasjades käsitleti lapse väärkohtlemist või selle kahtlust. Asjassepuutuva kohtuasjade valimi saamiseks näeb tellija koostöös Justiitsministeeriumiga (kohtute infosüsteemi vastutav töötleja) võimaliku meetodina, et kohtute infosüsteemis teostatakse märksõnaotsing kõigi eelviidatud kohtuasjade sisuliste lahendite seas, et saada põhjalikuma analüüsi jaoks valim lahenditest, millel võib eeldada lähisuhtevägivalla teemaga kokkupuudet. Märksõnaotsingus saab kasutada mitmeid sõna- või fraasiotsinguid (nt lõpp lõigatult sõnad: vägivald, väärkohtlemine, julm, lööma, manipuleerima, kiusama, karistama, ära kasutama, võõrandama jne). Valikusse sattumise sagedusest või muudest otsinguga ilmnenud asjaoludest lähtuvalt võib kiiranalüüsi otsinguluseid märksõnu või tingimusi muuta, et valikusse jääks võimalikult erinevatest piirkondadest ja erinevas vanuses lastega seotud juhtumeid. Tellija eeldab, et lõplikku valimisse jääb koondina vähemalt 10% kõigist etteantud perioodil tehtud sisulistest lahenditest maakohtus, mis jagunevad nelja piirkonna vahel (kiiranalüüs kajastaks, kas ka proportsionaalselt), s.o hinnanguliselt umbes 100 - 150 kohtuasja. Kohtulahendite valimi moodustamise sh märksõnade otsimise meetodi või valimi moodustamise etapilisuse osas teeb pakkuja pakkumuses ettepaneku/ettepanekud ja arvestab, et valimi moodustamise aluste osas on töö teostamisel vaja teha sisulist koostööd töö tellija ja kohtute infosüsteemi tundjatega sh võib lõppvalimi suuruse jätta pakkumuses paindlikuks ja sõltuma valimi moodustamise etappidest (eeldame ja pakkuja saab arvestada u 100-150 lahendi valimisse hõlmamisega).

Pakkujale edastatakse kohtuasjade valimisse jäänud kohtuasjade numbrid koos kohtu piirkonnaga (leitud märksõnadega seose lisamise vajalikkuse üle saab töö teostamisel läbi rääkida). Saadud info alusel tuleb pakkujal kohtutelt taotleda juurdepääsu järgmistele valimisse jäänud kohtuasjade materjalidele : 1) sisulised kohtulahendid 2) kohtumäärused esialgse õiguskaitse rakendamise kohta, 3) valla- või linnavalitsuse (lastekaitsetöötaja) kohtule esitatud arvamused ning 4) menetluses last esindava advokaadi seisukohad. Nende kõigi dokumentide analüüsi kaudu otsitakse uurimisküsimustele vastuseid. Kohtudokumentide analüüsimiseks tuleks eriliigiliste ja isikuandmete töötlemisel minimaalse kokkupuute tagamiseks maksimaalselt 1-2 uurimismeeskonna liikmel (sõltuvalt kokku lepitud valimi suurusest ja pakkuja nägemusest) materjale töödelda selliselt, et eriliigiliste ja isikuandmete töötlemine edasises analüüsis vajadusel laima uurimismeeskonna poolt oleks võimalikult minimaalne.

Eelkirjeldatud kohtuasjadega seotud info väljastamise täpsem protseduur lepitakse kokku tellija ja pakkuja vahel isikuandmete töötlemise loa taotlemise etapis ja lähtudes ka Andmekaitse Inspeksiooni ja eetikakomitee soovitustest ja nõuannetest (tellija on eelnevalt selle uuringu läbiviimiseks konsulteerinud Andmekaitse Inspeksiooniga). Pakkuja peab arvestama, et eelpool nimetatud kohtutoimiku materjalidele uuringu eesmärgil ligipääsu saamiseks tuleb taotleda luba nii eetikakomiteelt kui Andmekaitse Inspeksioonilt.

Lisaks tehakse kohtuasjade valimisse kuuluvate lahenditega seotud laste (kes olid alaealised kohtulahendi tegemise ajal) isikukoodide järgi päring Sotsiaalteenuste ja –toetuste andmeregistrisse (STAR), leidmaks samade lastega seotud lastekaitseteemalised menetlused (liht- ja juhtumimenetlused) STAR-is. Eelduslikult leidub iga valimisse kuuluva lahendiga seotud lapse osas ka STAR menetlus või menetlused, kuid võib ka ilmned, et mõne seotud lapse osas ei ole STARis andmeid (ka see on tulemus). Kui lapse osas on STARi lihtmenetlusena pöördumine registreeritud, siis pöördumise peamise teema järgi on võimalik teostada teemade analüüs (klassifikaator sisaldab u 30 teemat), kuid kuna on teada, et STARis

on registreeritud ka palju pöördumisi teemaga „muu probleem“ ja ka peamise teema valik ei pruugi avada selgelt seotud temaatikat, siis tuleb arvestada vastava piiratudusega. Kuigi juhtumimenetluse korral on STARis enam võimalik pärida infot sh nt abivajaduse hindamiste või tehtud toimingute infot (klassifikaatorite grupid ja liigid, mille järgi saab KOV tegevusi ja materjale registreerida kokku u 90 varianti sh kohtuga seotuid 28), siis tuleb arvestada, et juhtumimenetluste osas võib jääda päringu tulemus väiksemaks kui lahenditega seotud laste arv, kuna kõigi kohtuasjadega seotud laste suhtes ei pruugi olla alustatud STAR-is juhtumimenetlust. STAR-i menetluste kohta päritakse piiratud hulgal andmeid, mille põhjal saab teostada kvantitatiivset ja piiratud kvalitatiivset analüüsi juhtumites läbi viidud lastekaitsetöö osas, et vastata puudutavatele uurimisküsimustele. STAR-i andmepäringu ulatus ja detailid lepitakse kokku tellija ja uurija vahel koostöös Sotsiaalkindlustusametiga (STAR andmete väljastaja) ja konsulteerides veel vajadusel Justiitsministeeriumi ja Andmekaitse Inspeksiooni ja eetikakomitee esindajaga. Ka STAR andmepäringuks on vajalik Andmekaitse Inspeksiooni ja eetikakomitee luba.

Lisaks eelviidatud teabe analüüsile viiakse uurimisküsimustele vastamiseks läbi ekspertintervjuud maakohtu kohtunike (kohtunike intervjuud), kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajate (LKT intervjuud) ja lapsi esindavate advokaatidega (advokaatide intervjuud).

2023. a lahendas perekonnaasju (täpsemalt hooldusõigusega seotud tsiviilasju) maakohtutes 70 kohtunikku, kes piirkondlikult jagunesid järgmiselt: Harju Maakohtus – 17, Pärnu Maakohtus – 14, Tartu Maakohtus – 22 ja Viru Maakohtus – 12 kohtunikku. Tellija eeldab, et intervjuueeritakse kokku vähemalt 7 kohtunikku kahes fookusgrupis või teostatakse individuaalintervjuud (võib kombineerida)¹⁴, kusjuures intervjuueeritavatel peaks olema kohtunikustaaži ja perekonnaasjade lahendamise kogemust vähemalt 4 aastat. Kohtunike nimekirja annab uurijale tellija Justiitsministeeriumi kaasabil.

Lastekaitsetöötajaid on Eestis kohalikes omavalitsustes ligi 300 (2023. aasta lõpu seisuga), kuid kõik nad ei ole olnud seotud suhtlus- ja hooldusõiguse kohtumenetlustega. Tellija eeldab, et intervjuueeritakse kokku vähemalt 15 lastekaitsetöötajat kolmes fookusgrupis või teostatakse individuaalintervjuud (võib kombineerida)¹⁵, kusjuures intervjuueeritavatel peaks olema tööstaaži ja kogemust lastekaitsetöötajana ning lapsi puudutavate kohtumenetlustega vähemalt 3 aastat. Intervjuueeritavad lastekaitsetöötajad lepitakse kokku koostöös tellijaga, valiku alustena näeb tellija piirkondlikkuse põhimõtet (nii väikeste kui suurte KOVide esindajad erinevatest Eesti piirkondadest või saab valiku aluseks võtta STAR toimingute registreerimise KOViti (nt toiming: kohus - arvamus hooldusõiguse piiramise/peatamise/äravõtmise kohta; kohus - arvamus suhtlemiskorra kohta: STAR toimingute klassifikaator) või võimalusel hõlmates ka uuringu valimisse kuuluvate STARi menetluste läbiviijaid (valimisse kuuluvate kohtulahenditega seotud STAR menetluste registreerinud lastekaitsetöötaja). Pakkumuses võib esitada esialgse nägemuse lastekaitsetöötajate uuringusse hõlmamise osas ja lõpliku lastekaitsetöötajate valimisse valiku meetodika võib jätta sõltuma uurimisetappide tulemustest (pakkumuses kirjeldada ja põhjendada).

---

¹⁴ Pakkumuses tuleb esitada intervjuumeetodi valiku põhjendused, ühe või teise meetodi eelised / riskid arvestades uuritavat teemat ja uuritavat sihtrühma.

¹⁵ Ibid. Loe eelmist allmärkust.

Lapse huvide kaitseks perekonnaasjas määrab kohus lapse esindajaks üldjuhul advokaadi. Esindajaks nimetatav advokaat peab omama vastavat ettevalmistust ja olema kompetentne lapse õigusi ja huve kaitsma, samuti peab ta olema läbinud advokatuuri juhatuse poolt laste esindamiseks kohustuslikuks tehtud koolitused. Eesti Advokatuuris on selliseid advokaate 122. Tellija eeldab, et nendest intervjuueeritakse kokku vähemalt 6 advokaati kas individuaalselt või fookusgrupis (-gruppides), kusjuures intervjuueeritavatel peaks olema kogemust advokaadina laste esindamisel vähemalt 3 aastat. Advokaatide nimekirja annab uurijale tellija.

Pakkumuses tuleb selgitada ja põhjendada kõiki valimite moodustamise ja kasutatavate materjalide / allikate valiku põhimõtteid, kogumise meetodeid ja materjali analüüsimise meetodeid.

Tellija poolne esialgne nägemus I ja II uurimisülesande raames esitatavatest uurimisküsimustest¹⁶⁶:

1. Mida lapse suhtes vanema õiguste määramist puudutavates perekonnaasjades (edaspidi perekonnaasjad) lapse peresisese väärkohtlemisena (edaspidi lapse väärkohtlemine või ka väärkohtlemine) käsitletakse?

Sh analüüsi tulemustes palume välja tuua:

- milliseid tegevusi ja olukordi perekonnaasjades lapse väärkohtlemisena käsitletakse, sh kas väärkohtlemisena käsitletakse perevägivalda, mille otseseks adressaadiks laps ei ole, lapse vanemast võõrandamist ja lapse hooletusse jätmist;
- kui sagedasti erinevad väärkohtlemisena käsitletavad tegevused/olukorrad uuritud perekonnaasjades esinevad;
- kas ja millised erinevused on kohtunike, lastekaitsetöötajate, lapsele riigi õigusabi korras määratud esindajate (edaspidi lapse esindaja) ja vanemate seisukohtade vahel selles osas, mida lapse väärkohtlemisena käsitleda.

2. Kellelt saab perekonnaasja lahendav kohus (edaspidi ka kohus) esmase info lapse väärkohtlemise kohta?

Sh analüüsi tulemustes palume välja tuua:

- kas vastava info esitab kohtule menetlusosaline (kes menetlusosalistest) või selgitab kohus selle välja omal algatusel (keda kaasates);
- kui paljude uuritud perekonnaasjade puhul, kus esines lapse väärkohtlemise teemat, oli kohtusse avalduse esitajaks vanem ja kui paljude puhul KOV;
- millised on lapse väärkohtlemise juhtumid, kus avaldusega pöördub kohtusse KOV ja millised, kui kohtusse pöördujaks on olnud vanem.

---

¹⁶ Nii need kui pakkuja poolt täpsustatud või tööde teostamisel koostöös täpsustatud uurimisküsimused peaksid saamad tellitavas uuringus vastatud peamiselt valimi põhisel ja tellija on teadlik, et üldistatavust ei pruugi saavutada.

3. Kuidas on lapse väärkohtlemise juhtumite puhul omavahel seotud perekonnaasjas läbiviidav kohtumenetlus ja KOVi lastekaitseline menetlus?

Sh analüüsi tulemustes palume välja tuua:

- kui paljudes uuritud perekonnaasjades on KOVi lastekaitsetöötaja enne kohtumenetlust alustanud liht- ja kui paljudel juhtumimenetlust (palume eraldi välja tuua info mõlema menetluse liigi kohta);
- kui paljudes uuritud perekonnaasjades alustas KOVi lastekaitsetöötaja liht- või juhtumimenetlust perekonnaasja lahendavalt kohtult saadud info põhjal;
- millistel teemadel ja kelle poolt esitatud pöördumised on KOV uuritud perekonnaasjade puhul STARis lapse kohta registreerinud.

4. Milline on esialgse õiguskaitse kohaldamise praktika perekonnaasjades, kus menetluses esitatakse väide või kohus saab muul viisil info lapse väärkohtlemise kohta?

Sh analüüsi tulemustes palume välja tuua:

- kas esialgset õiguskaitset kohaldades teeb kohus seda omal algatusel või menetlusosalise taotlusel (sellisel juhul palume täpsustada, kelle);
- millist infot lapse väärkohtlemise kohta kohus esialgse õiguskaitse rakendamiseks kasutab;
- milliseid esialgse õiguskaitse meetmeid ja kui kauaks kohus (väidetava) lapse väärkohtlemise puhul rakendab;
- kas esialgse õiguskaitse kohaldamises on märkimisväärsed erinevusi tulenevalt lapse väärkohtlemise vormist, kestusest jms asjaoludest;
- kui kiiresti pärast lapse väärkohtlemise väite esitamist kohus esialgse õiguskaitse lahendi teeb;
- millistel juhtudel ja milliste põhjendustega jätab kohus lapse väärkohtlemise kohta väite esitamisel esialgse õiguskaitse kohaldamata.

5. Kas ja kuidas perekonnaasja lahendav kohus kontrollib, kas lapse väärkohtlemine on aset leidnud?

Sh analüüsi tulemustes palume välja tuua:

- milliste tõendeid ja tõendusvahendeid (TsMS § 229 lg 2 mõttes) kohus lapse väärkohtlemise tuvastamiseks kasutab, sh kas ja milliseid ekspertiise kohus selleks määrab ning kas ja milliste eriteadmistega isikute (TsMS § 293 lg 2) seisukohta ta selleks kasutab;
- kuivõrd kohus kogub lapse väärkohtlemise kohta tõendeid ka ise või neid esitavad/ kohus palub need esitada menetlusosalistel. Kui kohus kogub tõendeid ka ise, siis palume analüüsi tulemustes välja tuua, milliseid tõendeid ja kellelt kohus ise kogub;

- *kas on olukordi, kus kohus jätab lapse väärkohtlemisele viitava info kontrollimata, ning millised need olukorrad on.*
6. Kuivõrd ja mille põhjal hindab perekonnaasja lahendav kohus väärkohtlemise mõju lapsele?

Sh analüüsi tulemustes palume välja tuua:

- *milliste tõendeid ja tõendusvahendeid (TsMS § 229 lg 2 mõttes) kohus kasutab, et väärkohtlemise mõju lapsele hinnata, sh kas ja milliseid ekspertiise kohus selleks määrab ning kas ja milliste eriteadmistega isikute (TsMS § 293 lg 2) seisukohta ta selleks kasutab;*
- *kas kohus kogub väärkohtlemise mõju kohta lapsele tõendeid ka ise või neid esitavad/kohus palub need esitada menetlusosalistel. Kui kohus kogub tõendeid ka ise, siis palume analüüsi tulemustes välja tuua, milliseid tõendeid ja kellelt kohus ise kogub;*
- *kas on olukordi, kus kohus jätab väärkohtlemise mõju lapsele hindamata, ning mis põhjustel ta seda teeb.*

7. Millist lapse väärkohtlemisega seonduvat teavet:

- esitab perekonnaasja lahendavale kohtule KOV;
- esitab perekonnaasja lahendavale kohtule lapsele esindaja;
- ootab perekonnaasja lahendav kohus KOVilt;
- ootab perekonnaasja lahendav kohus lapse esindajalt?

Sh analüüsi tulemustes palume välja tuua:

- *kas ja mille poolest küsimusele kohtunike, lastekaitsetöötajate ja lapse esindajate poolt antud vastused üksteisest erinevad;*
- *millist lapse väärkohtlemisega seonduvat teavet KOV kogub ja kuidas ta seda teeb (lapse kodu/vanema/muu koha külastus, vestlus lapsega/vanema(te)ga/veel kellegagi (kellega?), asjakohaste järelepärimiste esitamine (kellele?), lapse abivajaduse hindamise läbiviimine jm);*
- *kas ja kuidas sõltub KOVi poolt lapse väärkohtlemise kohta teabe kogumine, s.o nii kogutava teabe sisu kui selle kogumise viis, lapse peresisese väärkohtlemise vormist, kestusest jms asjaoludest;*
- *millist lapse väärkohtlemisega seonduvat teavet lapse esindaja kogub ja kuidas ta seda teeb (lapse kodu/vanema/muu koha külastus, vestlus lapsega/vanema(te)ga/veel kellegagi (kellega?), asjakohaste järelepärimiste esitamine (kellele?) jm);*

- kas ja kuidas sõltub lapse esindaja poolt lapse väärkohtlemise kohta teabe kogumine, s.o nii kogutava teabe sisu kui selle kogumise viis, lapse väärkohtlemise vormist, kestusest jms asjaoludest;
- kas ja mille poolest KOVi ja lapse esindaja rollid lapse väärkohtlemisega seotud perekonnaasjades erinevad, sh kas kohtu ootustes KOVile ja lapse esindajale on erinevusi ning kui, siis milles need erinevused seisnevad;
- kas kohtud on KOVide ja lapse esindajate poolt kohtule lapse väärkohtlemise kohta esitatava teabega rahul ning kas ja millises osas näevad kohtud arenemisruumi;
- kas kohtu ootused KOVile ja lapse esindajale lapse väärkohtlemise kohta esitatava teabe osas on lastekaitsetöötajate ja lapse esindajate jaoks selged ning kas ja millises osas näevad nad vajadust neid ootusi täpsustada.

8. Kuidas selgitatakse lapse väärkohtlemise juhtumitega seotud perekonnaasjades välja lapse huvid?

Sh analüüsi tulemustes palume välja tuua:

- kuidas, sh milliste meetoditega ja milliste põhimõtete alusel selgitavad lapse huvid välja lastekaitsetöötaja, lapse esindaja ja kohtunik;
- millest lähtub lastekaitsetöötaja, lapse esindaja ja kohtunik olukordades, kus lapse huvid ja lapse arvamus ei ole omavahel kooskõlas;
- kas on juhtumeid, kus lastekaitsetöötaja ja lapse esindaja seisukohad lapse huvide kohta ei ole omavahel kooskõlas; kui palju selliseid juhtumeid uuritavate perekonnaasjade hulgas on, millised need on ning millest kohus sellistes olukordades lapse huvide väljaselgitamisel lähtub.

9. Kuidas tagatakse lapse väärkohtlemise juhtumitega seotud perekonnaasjades menetluse lapsesõbralikkus ja millised on osapoolte rollid ja ootused selles sh kuivõrd need erinevad?

Sh analüüsi tulemustes palume välja tuua:

- mida teevad kohus, lastekaitsetöötaja ja lapse esindaja selleks, et perekonnaasjade menetlus oleks lapsesõbralik;
- milliseid raskusi kohtul, lastekaitsetöötajal ja lapse esindajal perekonnaasjade menetluse lapsesõbralikkuse tagamisel esineb;
- kuivõrd lapsesõbralikuks kohus, lastekaitsetöötaja ja lapse esindaja perekonnaasjade menetlust üldiselt peavad;
- kas ja kuidas saaks perekonnaasjade menetlust (veel) lapsesõbralikumaks muuta.

10. Kas ja kuidas arvestab kohus lapse väärkohtlemisega sisulist lahendit tehes?

Sh analüüsi tulemustes palume välja tuua:

- *kui paljudes uuritavates perekonnaasjades piirati/muudeti/lõpetati lapse väärkohtlemise korral perekonnaasjas tehtava sisulise lahendiga vanema õigusi lapse suhtes;*
- *milliseid vanema õigusi lapse suhtes ja millisel viisil perekonnaasjas tehtava sisulise lahendiga lapse väärkohtlemise korral piirati/muudeti/lõpetati;*
- *kas uuritud perekonnaasjades tehtud sisulise lahendiga vanema õiguste piiramise/muutmise/lõpetamise seisukohalt on märkimisväärseid erinevusi sõltuvalt sellest, milline on olnud lapse väärkohtlemise vorm, kestus jms asjaolud;*
- *kas on olukordi, kus lapse väärkohtlemine ei mõjuta perekonnaasjas tehtava sisulise lahendi kohaselt vanema õigusi lapse suhtes (sellisel juhul palume täpsustada, millised need olukorrad on ja kuidas kohus neid põhjendab).*

11. Kui kaua aega läheb lapse väidetavas väärkohtlemise juhtumites perekonnaasja lahendavale kohtule avalduse esitamisest kuni maakohtu sisulise lahendini?

Sh analüüsi tulemustes palume välja tuua:

- *milline on analüüsitud kohtulahendite põhjal keskmine menethuse aeg;*
- *milline on analüüsitud kohtulahendite põhjal kõige lühem ja kõige pikem menethuse aeg.*

Palume vastuses tugineda ainult analüüsitud kohtulahenditele.

12. Mida saaks teha, et väärkoheldud lapsed oleksid perekonnaasjades praegusest paremini kaitstud?

Sh analüüsi tulemustes palume välja tuua:

- *kas ja mida saaks praegusest paremini teha kohtud, lastekaitsetöötajad, lapse esindajad;*
- *kas ja mida saaks üldiselt paremini teha.*

Palume kõigi küsimuste puhul analüüsi tulemustes selgelt eristada:

- *analüüsitud dokumentidest, sh STARi päringutest ja läbiviidud intervjuudest tuleneva;*
- *läbiviidud intervjuude puhul iga sihtrupi esindajate intervjuudest tuleneva;*
- *dokumentide puhul kohtulahenditest, STARi päringutest ja muudest dokumentidest tuleneva.*

I ja II uurimisülesande raames läbi viidud analüüsi tulemused lapse peresisese väärkohtlemise väljaselgitamise ja selle mõjuga arvestamise osas last puudutavates tsiviilkohtumenetlustes ja lastekaitsetöös kajastatakse uuringuraportis teemati. Samuti esitatakse raportis analüüsi põhised järeldused ning tehakse soovitusel ja ettepanekud nii kohtule kui lastekaitsele, kuidas muuta tööd efektiivsemaks ja hästi toetada laste abini jõudmist peresisese väärkohtlemise puhul ning kuidas parimal viisil tagada laste õiguste ja huvide kaitstus tsiviilkohtumenetlustes.

III uurimisülesanne: välisriikide õiguse ja praktikate analüüs

Meetoditena eeldab tellija dokumendianalüüsi ja ekspertintervjuude läbiviimist valitud välisriikides. Intervjuusid soovitame läbi viia kohtumenetluse ja/või lastekaitsetöö ja/või lastevastase vägivalla ekspertidega (vähemalt üks ekspert igast riigist, kuid vajaduse korral enamaid eksperte kaasates). Valimisse kuulub minimaalselt kolm välisriiki. Tellija soovib kaaluda Saksamaa (millega Eesti tsiviil- ja menetlusõigus sarnaneb) ja Põhjamaade hõlmamist analüüsi. Pakkumuses tuleb esitada ettepanekud ja põhjendused analüüsi hõlmavate välisriikide valiku ning ekspertide osas, keda plaanitakse intervjuuerida. Selgitada ja põhjendada tuleb pakkumuses ka intervjuuerimise meetodit, dokumendianalüüsi allikamaterjali valikud ja nende materjalide analüüsimeetodid.

Uurimisküsimused:

Tellija esialgne nägemus III uurimisülesande raames esitatavatest uurimisküsimustest ja nende peamistest allikatest.

1. Kuidas on uuringusse valitud välisriikides reguleeritud ja korraldatud lapse peresisese väärkohtlemise väljaselgitamine ja mõju hindamine last puudutavates tsiviilkohtumenetlustes ning seonduvas lastekaitsetöös (sh arvestades asjakohaseid erinevusi Eesti ja nende riikide õigussüsteemide vahel, mis sealseid regulatsioone ja korraldust mõjutavad)?
2. Kas ja kuidas on uuringusse valitud välisriikides reguleeritud lapse vanemast võõrandamine?
3. Kas ja kuidas on uuringusse valitud välisriikides korraldatud vanemast võõrandamise väljaselgitamine ja selle mõju hindamine last puudutavates tsiviilkohtumenetlustes ja lastekaitsetöös?
4. Millised on välisriikide korralduste tugevused ja puudused sh riikide ekspertide nägemuse kohaselt?

III uurimisülesande raames analüüsitud välisriikide praktikate kohta analüüsitulemused kajastatakse uuringuraportis. Raportis esitatakse ka analüüsist lähtuv hinnang ja järeldused, millised välisriikide praktikad oleksid heaks eeskujuks Eestile võtta ja rakendada lastekaitsetöös ja tsiviilkohtumenetlustes hooldus- ja suhtlusõiguse üle otsustamisel, sh kas ja milliste vajalike kohandustega ning kas ja millised riskid võivad kaasneda.

Kõigi uurimisülesannete osas võib pakkuja teha põhjendatud muudatus- ja täiendusettepanekuid metodoloogia osas ja täiendada uurimisküsimusi, -viise ja kasutatavaid

allikaid. Pakkumuses tuleb iga uurimisetappi ja arendusülesande lahendamiseks planeeritavaid metodoloogilisi valikuid ja infoallikaid (kui asjakohane, siis ka teoreetilisi valikuid) kirjeldada ja põhjendada, nii samuti analüüsimeetodid ja tuua valikud kui on pakkuja nägemuse kohaselt asjakohaseid kaalumise variante. Lõplikud ja peamised uurimisküsimused, valimid ja meetodilised valikud kinnitatakse ja korrigeeritakse vajadusel iga uurimis- ja arendusülesande eelkohtumisel koostöös tellijaga.

Töö tulemid

Tööde tulemid esitatakse mitmes etapis, I ja II uurimisülesande vaheraportina, III uurimisülesande vaheraportina ning kõiki uurimisülesandeid kajastava sünteesitud järeldusi ja ettepanekuid sisaldava lõppraportina. Pakkuja esitab pakkumuses ettepaneku ja ajakava, milliselt ta vaheraportid (vaheraportide esitamise järjestus ei pea järgima uurimisülesannete järjestust) ja lõppraporti tellijale esitab sh arvestab, et tellijal ja seejärel tööde teostajal peab jääma aega raportitele tagasiside andmiseks ja raportite täiendamiseks kummalgi poolel vähemalt 8 tööpäeva. Vaheraportidele antav tagasiside ja ettepanekud tuleb arvesse võtta lõppraporti koostamisel ning lõppraportist esitatakse tellijale enne lõppraporti lõplikku vastuvõtmist terviklik kõiki peamisi osi sisaldav mustandversioon.

Vaheraportid ja lõppraporti mustandversioon peavad olema loogilise struktuuriga ja sisaldama ka vastava osa/ osade metoodilist kirjeldust (valimid, andmete kogumine ja analüüs) ja kasutatu bibliograafiat ning olema keeleliselt korrektsed (kasutatakse ühtseid mõisteid, tekst on jaotatud ja viisakas eesti keeles, uuritud sihtrühmade suhtes neutraalse keelepruugiga jne), kuid ei pea olema veel keeleteoimetatud. Raportid peavad olema vormilt terviklikud, raportite pikkus peab olema mõistlik ja n.ö musta analüüsivat materjali ei tohiks sisaldada ka mitte vaheraportid.

Nii lõppraporti mustand- kui puhas versioon peavad olema vormilt ja sisult terviklikud, sisaldama metoodilist kirjeldust, analüütilisi tulemusi (mis vastavad uurimis ülesannetele ja küsimustele temaatiliselt vaateid ja allikaid ühendavalt), esitama põhijäreldused, ning soovitusel ja ettepanekud, sisaldama ka kokkuvõtet ja bibliograafiat. Lõppraporti puhas versioon tuleb tellijale esitada keeleteoimetatult ning koos eesti- ja inglisekeelsete lühikokkuvõtete ja eestikeelse infograafikaga (2-4-lehekülge A4 mahus kujundatud plakat / veebipilt uuringu põhitulemuste kohta). Uuringutulemusi tuleb teostajal ka esitleda vähemalt kahel korral, milleks valmistab ta ette esitlusmaterjalid, mis antakse samuti üle tellijale. Lõppraport, infograafika, eesti- ja inglisekeelsed lühikokkuvõtted ja esitlusmaterjalid peaksid olema kõik vormistatud eraldi veebis avaldatavate e-dokumentidena s.t ka kujundatud veebis avaldatavatena.

Kuivõrd uuringu kulg sõltub metoodilistest valikutest, andmete kättesaadavusest ja pakutavast või kujunevast tööde järjekorrast, siis tellija on arvestanud ja pakkuja peab pakkumuses arvestama, et esialgset nägemust ajakavast ja raportite esitamisest võib olla vajadus korrigeerida poolte kokkuleppel põhjendatud juhtudel kui muudatus tuleneb uurimismaterjali kättesaamisest või selle kasutamise lubade takistustest. Juhul kui poolest mitteoleneval põhjusel, nt kolmanda osapoole tegevuse viibimise tõttu, ei osutu võimalikuks töö tegevustega alustamine või tööde teostamine selliselt, et oleks võimalik järgida ajakavas kokkulepitud tähtaegu, alustatakse tegevustega või viiakse tegevused läbi tellija poolt nimetatud kuupäeval pärast viivitust põhjustanud asjaolu äralangemist. Sellisel juhul lükatakse vajadusel edasi ka

lepingu lõpp- ja/või vahetähtaeg perioodi võrra, mille osas tegevustega alustamine viibis või oli takistatud ning lepitakse kokku vajadusel ajakava muudatustes.

Kui uuringu käigus koostatakse andmestikke, mis on analüüsi aluseks, siis juhul, kui pakkuja näeb võimaliku ja mõistlikuna need anonümiseerida (nt kohtulahendite ja STAR andmestike pealt), on tellija huvitatud ka nende andmete üle andmisest pakkuja poolt tellijale. Tööde käigus koostatud intervjuukavad või küsimustikud antakse samuti üle Tellijale eraldi, kui neid pole peetud asjakohaseks lisada juba lõppraporti juurde. Muid koostatud ja kogutud materjale tellijale üle andma ei pea ja need tuleb uuringu läbiviimise järel kustutada (lepingus täpsustatakse kustutamise aeg), kuid kui töövõtja peab asjakohaseks säilitada ja tellijale üle anda veel muid koostatud materjale eraldi lõppraportist, siis lepitakse see poolte eraldi vahel kokku. Uuringu läbiviijal tuleb koostada ka uuringu tulemustest esitlus ja tutvustada uuringu tulemusi kokkuleppel tellijaga vähemalt kahel üritusel. Lisaks on oodatud, et pakkuja lõppraporti vastuvõtmise järgselt kuni kahe kuu jooksul kokkuleppel tellijaga esineks meedias, annaks uuringut puudutavaid intervjuusid või avaldaks artikli (pakkumuses tuleks arvestada kuni 3 uuringu tutvustuse /intervjuu / ülevaateartikliga). Tasu uuringu tulemuste esitamise eest sisaldub uuringu läbiviijale hankelepingu alusel makstavas tasus.

Uuringu ajakava vastutajatega ja peamiste etappide eelarve

Pakkujal palutakse esitada omapoolne nädala täpsusega lahti kirjutatud ajakava. Iga alategevuse juurde tuleb märkida vastutajad. Kavas tuleb märkida ära kõik olulisemad tööde etapid ja tegevused, samuti pakkuja ja tellija poolsete esindajate olulisemad kohtumised või koosolekud teema/ eesmärgi järgi (raportite esitamise ja tagasisidestamise ajad jm pakkuja nägemuse järgi olulised tegevused. Pakkujal tuleb ajakava koostades arvestada AKI ja eetikakomitee lubade koostamise ja menetlusajaga (minimaalselt 6 nädalat), kohtutelt ja STARist andmete saamiseks kuluva ajaga jm olulisemate ajakuluga tegevustega. Töödega alustamise aja ja lõpptähtaja võib pakkuda pakkuja, kuid kogu tööde periood ei tohiks ületada 8 kuud ning töödega tuleb alustada esimesel võimalusel peale lepingu sõlmimist.

Pakkumuses tuleb esitada:

- **Arusaam uuringu eesmärkidest ja sisust.**
- **Uuringu teostamise kava ja metodoloogia uurimisülesannete lõikes.** Iga uurimisülesande juures tuleb tuua välja etapid ja esialgne metoodika kirjeldus põhjendatult, sh tuues teoreetilised lähenemised (kui asjakohane), uurimisküsimused, andmeallikad ja valimi koostamise põhimõtted ja suurus piirid; nii andmekogumise- kui analüüsi meetodid.
- **Uuringu läbiviimise ajakava nädala täpsusega,** kus on välja toodud tegevused ja nende eest vastutajad.
- **Uuringuga seotud peamised riskid ja nende maandamise kava** koos vastutajatega. Mh tuleb käsitleda projekti uurimiseetilisi väljakutsed ja nendega tegelemise meetodeid, ning vajalike lubade taotlemisega seotud võimalikke väljakutseid.

- **Uurimisrühma kirjeldus:** koosseis, tööjaotus ning liikmete pädevus, varasem töökogemus sh uuringute läbiviimise kogemus (CV-d).
- Koostööpartnerite (kui asjakohane) vabas vormis kinnitused valmisoleku kohta projektis osaleda.